

Maritim materialitet

HENRIK ALEXANDERSSON*

Göteborgs universitet

Mirja Arnshav, *De små båtarna och den stora flykten: Arkeologi i spåren av andra världskrigets baltiska flyktingbåtar*, Forum Navale skriftserie nr 69, Stockholm Studies in Archaeology 78 (Lund: Nordic Academic Press 2020). 224 s.

Simon Ekström & Leos Müller (red.), *Facing the Sea: Essays in Swedish Maritime Studies* (Lund: Nordic Academic Press 2021). 292 s.

Simon Ekström, *Sjödränkt: Spektakulär materialitet från havet*, Forum Navale skriftserie nr 71 (Stockholm & Göteborg: Makadam 2021). 271 s.

Niklas Eriksson, *Stormaktsskärgård: Marin landskapshistoria utmed farlederna mot Stockholm*, Forum Navale skriftserie nr 74 (Lund: Nordic Academic Press 2022). 257 s.

Anna Maria Forssberg & Svante Norrhem (red.), *Föremålens hemliga liv: Kön och genus i Vasamuseets samlingar* (Stockholm: Vasamuseet 2021). 203 s.

Maritim historia är ett etablerat forskningsfält där människans interaktion med – och relation till – havet undersöks. Sett i ett internationellt perspektiv har denna forskningsinriktning avsatt en omfattande litteratur med skiftande innehåll, perspektiv och djup.¹ Fältet kännetecknas

* Fil. dr i arkeologi

1. För en övergripande forskningsöversikt och skilda perspektiv inom fältet, se Gelina Harlaftis, "Maritime History or the History of Thalassa", i Gelina Harlaftis, Nikos Karapidakis, Kostas Sbonias & Vaios Vaiopoulos (red.), *The New Ways of History: Developments in historiography* (London 2009) s. 211–237; Joshua M. Smith, "Far Beyond Jack Tar: Maritime Historians and the Problem of Audience", *Coriolis* 2:2 (2011) s. 1–11; Finn-Einar Eliassen, "Maritim historie. Innledning", *Heimen* 56:3 (2019) s. 150; Gelina Harlaftis, "Maritime history: A new version of the old version and the true history of the sea", *International Journal of Maritime History* 32:2 (2020) s. 383–402; David M. Williams, "Maritime history: Contexts and perspectives", *International Journal of Maritime History*, 32:2 (2020) s. 370–375.

av källpluralism och inte sällan nyttjas en tät väv av källkategorier såsom ting, texter, bilder och muntlig kultur. Tvärvetenskaplig samverkan är ytterligare ett kännemärke. En risk med maritim forskning är att den har en tendens att bli landfrånvänd och alltför havscentrerad. För att undvika detta bör fokus även riktas mot sjöbrukarnas interaktion med kust- och inlandsbygd, så att hav och land länkas samman.² I företeelser ute till havs, såsom sjökrig, fiske, gas- och oljeutvinning samt etablerandet av våg- och vindkraft, skapas materialiseringar som får följdverkningar på både land och hav.³

Människor, artefakter, möten, kontakter, förändringar och anpassning är nyckelord för maritim humanistisk forskning. Arkeologen Ole Crumlin Pedersen har ställt upp tre villkor som måste uppfyllas för en maritim kultur: tillgång till navigerbara vattendrag och kuster; ett beroende av transporter och kommunikationer med båt, och fiske och jakt på marina djur.⁴ I anslutning till dessa praktiker skapades specialanpassade artefakter, vilka tillsammans utgör den maritima materiella kulturen.

Artefakterna lämnar tydliga indikationer på vad en kultur gör och hur den görs fysisk, medan frågan varför föremålen en gång skapades ofta är mer diffus.⁵ Historiker har tidigare uppmärksammat den materiella kulturen i samband med undersökningar av konsumtionssamhället och vardagslivets yttringar. Numera uppmärksammas frågor om artefakternas betydelse som källmaterial i historiska studier.⁶

I litteraturen återfinns skilda definitioner av materiell kultur. Dessa spänner från breda ingångar där människans hela materiella omgivning

2. Ben Ford, Jessi J. Halligan, & Alexis Catsambis, *Our blue planet: An introduction to maritime and underwater archaeology* (New York 2020) s. 44.

3. Peter N. Miller, "Introduction: The Sea is the Land's Edge Also", i Peter N. Miller (red.), *The Sea: Thallassography and Historiography* (Michigan 2013) s. 2.

4. Ole Crumlin Pedersen, *Archaeology and the Sea in Scandinavia and Britain* (Roskilde 2010) s. 13–14. För en diskussion om den problematiska maritima begreppsapparaten, se Henrik Alexandersson & Erika Harlitz Kern, "Möte mellan kust och hav: En historiografisk undersökning av maritimhistorisk forskning kring Kattegatt-Skagerrak", *Forum Navale* 71 (2015) s. 12–45.

5. Ford, Halligan & Catsambis (2020) s. 66.

6. Peter Englund, *Tystnadens historia och andra essäer* (Stockholm 2003) s. 8; Anna Götling & Helena Kåks, *Handbok i konsten att skriva mikrohistoria* (Stockholm 2004) s. 134–136; Leora Auslander, "Beyond Words", *American Historical Review* 110:4 (2005) s. 1015–1045; Harlaftis (2009) s. 220; Niklas Eriksson, "Seglande halsgavelhus: Om skulpturer på flöjtskepp i Sverige och Nederländerna under tidigmodern tid", *Historisk tidskrift* 134:3 (2014) s. 386–390; Thomas Lindkvist, "Historieskrivning som minne och glömska", i Bo Lindberg (red.), *Glömskan: Vård att minnas* (Göteborg 2012) s. 40; Anna Maria Forssberg & Karin Sennefelt (red.), *Fråga föremålen: Handbok till historiska studier av materiell kultur* (Lund 2014).

BILD 1. En mångfald av redskap anpassade efter skilda fisken utmärker den äldre Bohuslänska maritima kulturen. Sjöbodsinteriör i fiskeläget Smögen. Foto: Olof Hasslöf, Göteborgs stadsmuseum.

ingår till mer åtstramad definitioner som avgränsas till att enbart gälla artefakter – föremål skapade av människan.⁷ Den immateriella kulturen utgörs i sin tur av minnen, berättelser, traditioner och mentala företeelser. Ett maritimt exempel är den nordiska klinkbåtstraditionen som 2021 fördes upp på UNESCO:s lista över mänsklighetens immateriella kulturarv.⁸

Maritima perspektiv har funnits länge inom forskningen. Det handlar inte alltid om nya teman, utan kanske mer om återkomster eller återupptäckter. Maritimhistoriker har varit lojala mot forskningsfrågor som tangerat nationens örlogsverksamhet.⁹ Vidare har global- och miljöhistoriska perspektiv bidragit till att rikta sökarmot mot hav och oceaner.¹⁰ Samtidigt betonas betydelsen av lokala, regionala och nationella skalor och hur dessa kan länkas in i en mer vidsträckt geografi och historieskrivning.¹¹

På svensk botten har enskilda forskares specialintressen varit vanliga än riktade maritima satsningar. Ett exempel på en undersökning med ett tydligt maritimt perspektiv är etnologen Olof Hasslöfs avhandling *Svenska västkustfiskarna* från 1949. Hasslöf analyserade fiskarbefolkningen med hjälp av ett socialhistoriskt perspektiv, samtidigt som den maritima materiella kulturen löper som en röd tråd genom framställningen.¹²

Under de senaste 30 åren har föremålsforskningen intensifierats och speglar inte minst människans beundran, förundran och undran över sin materiella omgivning. Från att ha varit inriktad mot föremåls ur-

7. Kristina Jennbert, "Materialiserad tid", i Kim Salomon (red.), *Tiden* (Nyhamnsläge 2017) s. 117; Ford, Halligan & Catsambis (2020) s. 12

8. <<https://unesco.se/nordiska-klinkbatstraditionen>>

9. Harlaftis (2009) s. 213; Leos Müller & Stefan Lundblad, "Tema maritim historia", *Historisk tidskrift* 134:3 (2014) s. 349; Simon Ekström, Leos Müller & Tomas Nilson (red.), *Sjövägen till Sverige: Från 1500-talet till våra dagar* (Malmö 2016) s. 12.

10. Daniel Finamore (red.), *Maritime History as World History* (Gainesville 2004); Harlaftis (2009) s. 211–220; Sven Lilja (red.), *Fiske, jordbruk och klimat i Östersjöregionen under förmoderna tid: projektet Förmoderna kustmiljöer, rapport 3* (Huddinge 2012); Smith 2011 s. 1; Michael North, *A World History of the Seas: From Harbour to Horizon* (London 2022) s. 1; Kathleen Schwerdtner Manez, Poul Holm, Louise Blight, Marta Coll, Alison MacDiarmid, "The Future of the Oceans Past: Towards a Global Marine Historical Research Initiative", *PLoS ONE* 9:7 (2014) s. 10; Maria Sjöberg (red.), *En samtidig världshistoria* (Lund 2014); *Historisk tidskrift* 134:3, tema: Maritim historia (2014); Ekström, Müller & Nilson (2016); David Abulafia, *The Boundless Sea: A Human History of the Oceans* (London 2019).

11. Harlaftis (2009) s. 220; Williams (2020) s. 373.

12. Olof Hasslöf, *Svenska västkustfiskarna: Studier i en yrkesgrupps näringsliv och sociala kultur* (Stockholm 1949).

sprung, spridningsvägar och utvecklingshistoria riktas undersökningar numera mot hur människa och föremål interagerar och hur dessa brukas och återbrukas över tid.¹³ Intresset för tingens dynamiska kraft och att utveckla teoretiska förhållningssätt har beskrivits som "den materiella vändningen".¹⁴ Föremål uppfattas inte enbart som en produkt av historien, utan något betydligt mer komplext.¹⁵ Även vatten har tolkats som en materialitet, ett objekt.¹⁶

Maritim materiell kultur

Spännvidden i nuvarande svensk forskning kan exemplifieras genom antologin *Facing the Sea*, utgiven av CEMAS.¹⁷ Här införlivas nya perspektiv på klassiska teman som sjökrig, flottan, förlisningar, vrak, handel och smuggling. Det handlar om välskrivna och rikt illustrerade essäer som bidrar till att uppmärksamma centrets verksamhet. Som helhet är dock boken svår att få grepp om. Med sina många teman och perspektiv kan den uppfattas som spretig. Redaktörerna lyfter i inledningen fram teman som länkar samman texterna. Utöver hav och land handlar det om olika typer av gränsdragningar men också om liv-död, lagligt-olagligt.¹⁸ Ett citat av historikern Anna Maria Forssberg fångar elegant den breddning i synen på källmaterial inom maritima studier som påtalats ovan:

Combining written sources, human remains, and objects also offers the chance to compare theory and practice. The objects can reveal a much more complex reality than the bureaucratic lists in the archives.¹⁹

13. För skilda perspektiv och forskningsläge, se Dan Hicks, "The Material-Cultural Turn: Event and effect", i Dan Hicks & Mary Carolyn Beaudry (red.), *The Oxford Handbook of Material Culture Studies* (Oxford 2010) s. 25–98; Saphinaz-Amal Naguib & Bjarne Rogan (red.), *Materiell kultur & kulturens materialitet* (Oslo, 2011); Peter N. Miller (red.), *Cultural Histories of the Material World* (Ann Arbor 2014); Dan Hicks, *A Cultural History of Objects* (London 2020).

14. Hicks (2010) s. 25–98; Mats Burström, "Tingens tidsrymd: Arkeologiska perspektiv på samtidens heterogenitet", i Johan Heggardt & Trond Lundemo (red.), *Historiens hemvist 3: Minne, medier och materialitet*, (Göteborg 2016) s. 258–259.

15. Auslander (2005) s. 1017.

16. Johan Normark, "Water as a hyperfact", *Current Swedish archaeology* 22 (2014) s. 188.

17. Centrum för maritima studier, Stockholms universitet.

18. Simon Ekström & Leos Müller (red.), *Facing the Sea: Essays in Swedish maritime studies* (Lund 2021) s. 9–10.

19. Anna Maria Forssberg, "The human factor: The ship Vasa and its people", i Ekström & Müller (2021) s. 99.

BILD 2. Fiskefartyget LL 158 Sandö, Grundsund, byggd 1948 är i dag en av de sista bevarade svenskbyggda träfiskebåtarna och utgör därmed ett hotat kulturarv. Sandö var den sista bohuslänska fiskebåten som gick på storsjöfiske i Nordatlanten. Foto: J. A. Hughson, Shetland Museum.

I texterna återfinns hänvisningar till aktuell forskning, och författarna knyter an till teoretiska förhållningsätt som rör materialitet, rumslighet och identitet. Antologin borde därför fungera utmärkt för en vidare diskussion om den framtida riktningen för svensk maritimhistorisk forskning och fältets metod- och teoriutveckling. I det följande behandlas de essäer som har ett tydligt materiellt perspektiv.

Arkeologen Niklas Eriksson uppmärksammar upprättandet av en tidigmodern maritim infrastruktur. Här visar författaren med tydliga exempel hur makten etablerar sin materiella närvaro och kontroll av farlederna in till Stockholm. Det handlar om mångfacetterade materiella spår i form av befästningar, hamnar, varvsanläggningar och skeppsvrak.²⁰ Temat fördjupas i Erikssons bok *Stormaktsskärgård*.

Vetenskapsjournalisten Henrik Arnstad och ingenjören Abigail Chri-

20. Niklas Eriksson, "The architecture of the early modern sea routes into Stockholm", i Ekström & Müller (2021) s. 15–39.

stine Parkes bidrar med ny kunskap genom att fokusera på långbågen som maritimt vapenslag. Studien behandlar tiden från medeltid fram till 1600-talet och rummet vidgas från Östersjön och Norden ut mot vidare farvatten. Tidigare forskning har varit upptagen med skeppskanonerna, men tack vare detta bidrag befinner sig inte längre långbågens materialitet och betydelse ombord på krigsskeppen i en minnesskugga.²¹

I historikern Anna Maria Forssbergs essä riktas sökarljuset mot de människor och föremål som följde skeppet *Vasa* i djupet 1628. Det visar sig att även besättningens närstående följde med på den ödesdigra jungfrufärden. Hur många som drunknade är oklart. I studien lyfts vardagens artefakter och mänskliga kvarlevor fram för att belysa livet ombord och spegla det svenska samhället. Fokuserandet på enskilda personer och deras ägodelar vidgar förståelsen av *Vasa* till något mer än ett krigsskepp och ett museiföremål.²² Bidragets robusta materiella perspektiv utvecklas i antologin *Föremålens hemliga liv*.

Även fartygens flaggor utgör en materialkategori som får sin genomlysning, inte minst som viktig identifikationsmarkör. Historikern Fredrik Kämpe tecknar nationsflaggornas utvecklingshistoria och hur svenska flaggan brukades av flottan 1700–1950. Kämpe visar även flaggens betydelse som minnesföremål, som i exemplet med den minsprängda ubåten *Ulvens* örlogsflagga som blev symbol för död och sorg.²³

Etnologen Simon Ekström vidgar kunskapen om tre svenska bärgade vrak: *Södra Sverige*, *Per Brahe* och *Vasa*, vilka ger uttryck för minnen i samband med fartygskatastrofer. Ekström visar hur fartygens materiella rester efter olyckstillfällena blev exponerad för publik. Inte minst blir kopplingen mellan olycka, materialitet och människa tydlig i exemplet med den omkomna konstnärsfamiljen Bauer. Denna händelse bidrog till att sträcka ut ett kollektivt minne av händelsen i tiden.²⁴ Hur olyckor till sjöss presenteras och exponeras i utställningar fördjupas i Ekströms bok *Sjödränkt: Spektakulär materialitet från havet*.

21. Henrik Arnstad & Abigail Christine Parkes, "Maritime military archery: Bowmen on European warships, 1000–1600", i Ekström & Müller (2021) s. 41–74.

22. Anna Maria Forssberg, "The human factor: The ship *Vasa* and its people", i Ekström & Müller (2021) s. 75–102.

23. Fredrik Kämpe, "On the honour of the naval ensign: The Swedish navy and the symbolism of naval and merchant flags, c. 1700–1950", i Ekström & Müller (2021) s. 127–162.

24. Simon Ekström, "Out of the water: Wrecks and salvage at the intersection of death, time past, and national glory", i Ekström & Müller (2021) s. 163–188.

Arkeologen Mirja Arnshav närmar sig museernas insamlingsproblematik och föremålets minnesbärande funktioner i anslutning till den baltiska flykten över Östersjön till Sverige 1944. Arnshav behandlar här en åsidosatt fråga, den om vilken materiell kultur kopplad till barn som finns representerad i museernas samlingar. Leksaker i form av mjukisdjur bär vittne om vad som togs med i samband med flykten. Ting, text, bild och muntlig kultur länkas samman och analyseras med hjälp av teoretiska aspekter kopplad till minne och föremålets rörelser.²⁵ I Arnshavs avhandling *De små båtarna och den stora flykten* fördjupas kunskapen om flyktens materiella kultur.

Maritima cirkulationer – om tingens rörelse i tid och rum

Objektsbiografistudier har bidragit till omvärderingar av den materiella kulturen, inte minst för att utreda fysiska förändringar och betydelsebreddningar i långtidsperspektiv. I boken *Föremålets hemliga liv* presenteras tio fördjupande föremålsbiografier i ett genusperspektiv. Det är dock betydligt fler än tio föremål som passerar revy i denna genomgång. Exemplen är hämtade ur Vasamuseets samling. Spel, hattar, skor, och kläder tolkas som ledtrådar, vilka speglar hantverkskunnande, vardagsliv och ombordvarandet på skeppet *Vasa*. Ett exempel på en av många intressanta tolkningar visar hur krigets materialitet kunde få en dramatisk genuseffekt: träffade kanonkulan sitt mål kunde det orsaka att båtsmannens hustru blev änka. Ett annat föremål utgörs av ett falliskt utformat dörrhandtag som tillverkades av dykarbasen Fälting på 1960-talet. Detta får bilda utgångspunkt för en genomgång av Vasas bärgningshistoria som vittnar om en manlig dykeriverksamhet med drag av hjältedåd.²⁶

Kombinationen krig, flykt och ond bråd död till sjöss har en märklig, men också märklig, kraft att hålla minnen vid liv. Mirja Arnshavs avhandling *De små båtarna och den stora flykten* bygger på ett grundligt genomfört forskningsarbete. Författaren behandlar materiella och immateriella aspekter av baltiska flyktbåtar som förde människor över Östersjön under andra världskrigets slutskede. Genom objektsbiografier vidgas förståelsen av småbåtarnas minnesbärande funktion. Även all-

25. Mirja Arnshav, "Tommi the sea dog: Maritime collections and the material culture of Baltic boat children", i Ekström & Müller (2021) s. 217–237.

26. Anna Maria Forssberg & Svante Norrhem (red.), *Föremålets hemliga liv: Kön och genus i Vasamuseets samlingar* (Stockholm 2021).

BILD 3. Kapten Karl Broman förrättar begravningsceremonin ombord på den fyrmastade barken Viking hösten 1947 i Sydatlanten. Den förolyckade sjömannen hade fallit från riggen. Foto: Björn Pettersson, Svenska litteratursällskapet i Finland.

mogebåtar som inte kan fastställas som flyktbåtar, men som fått berättelser om flykten fästa vid sig ingår i studien. Detta speglar föremålets komplexa förhållanden till människans minnen, glömska och berättelser. Arnshavs kombination av teoretiskt resonemang, källnära studier av enskilda småbåtar och maritim migrationsforskning vittnar om samtidsarkeologins forskningspotential. Arnshav visar hur den maritima materiella kulturen cirkulerar, berör och sträcker ut sig i tid och rum. Studien kompletterar och kastar nytt ljus över ett laddat händelseförlopp som tidigare varit föremål för historisk forskning.²⁷

Båten – det centrala redskapet

Båten utgör grundförutsättningen för en maritim verksamhet, men har en betydligt djupare betydelse, inte minst som symbol och minnesbärrare. Historiskt sett har båtar, skepp och fartyg en sammanlänkande funktion och har burit människor, gods och idéer över vida farvatten.²⁸ Ibland togs trämaterial tillvara från uttjänade symboltyngda skepp för att användas till möbler eller minnes- och prydnadsföremål som i sin tur fick en särskild laddning.²⁹ Flytetygens många gånger komplexa materiella arrangemang vidgar förståelsen.³⁰ Att enbart förlita sig på uppgifter ur arkiven för att förstå skeppets funktion och betydelse skulle leda till en tämligen blek kunskapsbild. Skeppens rörelser och det omgivande landskapet är viktigt att ta i beaktande. I Niklas Erikssons bok *Stormaktsskärgård* nyttjas en mångfald av källor för att utreda och diskutera hur staten under stormaktstiden materialiserade sin makt i Stockholms skärgårdslandskap. Eriksson rör sig bekymmersfritt mellan yta, djup och genom labyrinten av öar och grund på jakt efter stormaktstidens farleder. Här riktas blicken dels nedåt mot havsbotten, dels ut mot ett vidare

27. Mirja Arnshav, *De små båtarna och den stora flykten: Arkeologi i spåren av andra världskrigets baltiska flyktbåtar* (Lund 2020).

28. Allmänt om skepp, se Ford, Halligan & Catsambis (2020) s. 217–256; Joe Flatman, "Cultural biographies, cognitive landscapes and dirty old bits of boat: Theory in maritime archaeology", *The International Journal of Nautical Archaeology*, 32:2 (2003) s. 143–157; Crumlin Pedersen (2010); Patrice Pomey, "Defining a Ship: Architecture, Function, and Human Space", i Alexis Catsambis, Ben Ford & Donny Leon Hamilton (red.), *The Oxford Handbook of Maritime Archaeology* (New York 2011); Robert Van de Noort, *North Sea archaeologies: A maritime biography, 10,000 BC–AD 1500* (Oxford 2011); Brian Ayers, *The German ocean: Medieval Europe around the North Sea* (Sheffield 2016) s. 1.

29. Sam Willis, *The Fighting Temeraire: Legend of Trafalgar* (London 2010) s. 245–246.

30. Ford, Halligan & Catsambis (2020) s. 11–18.

BILD 4. Den nordiska klinkbåtstraditionen fördes upp på UNESCO:s lista över immateriella kulturarv 2021. Tekniken återkommer i mångfalden av allmogebåtar som finns bevarade runt om i Sverige, och kännetecknas av att båtens bord sammanfogas genom att de överlappar varandra. Foto: Nordiska museet.

skärgårdslandskap. En av många intressanta iakttagelser visar exempelvis på hur flöjtskeppens akterutsmäckningar hade sin motsvarighet i den byggda kulturen inland. Genomlysningen av källmaterial och perspektiv- och teorival vittnar om forskning som lodat på djupet.³¹

Dramatiska händelser till sjöss är ett aktuellt tema. Flera av bidragen i *Facing the Sea* tangerar temat havet och döden.³² Inte sällan blir den bevarade materiella kulturen kopplad till dramatiska, känslosamma, dystra och gripande minnen. Vad som sparats efter olyckor och hur detta material ställts ut är ett tema i Simon Ekströms bok *Sjödränkt. Spektakulär materialitet från havet*. Här utgör havet, döden och den materiella kulturen i museisammanhang ett huvudspår. Boken uppmärksammar och fördjupar kunskapen om materiella helheter och bärgade föremål från *Vasa* (1628), *Titanic* (1912), *Per Brahe* (1918), *Ulven* (1943) och *Estonia* (1994) samt den svenska DC-3:a som sköts ner över Östersjön 1952. Det handlar om döden, men också om känslor, minnen och föremål kopplade till händelser samt om etiska överväganden i samband med utställningsproduktion.

Slutord. Har havet en historia?

Sjömännen som färdades runt vattenklotet med de stora lastdragande segelfartygen talade om ödet inför naturkrafterna. Fartyget, havet och himlen utgjorde deras verklighet och vardag.³³ Den gåtfulla företeelse som benämns havet utgör ett kontrastrikt och svårfångat element, ibland presenterat som ett kulturellt fenomen, andra gånger som geografiskt eller fysiskt.³⁴ Marinbiologen Rachel Carson fångade upp problematiken i sin bok *Havet* där hon konstaterade att: "Tingens ursprung är ofta höljt i dunkel och det gäller även livets stora moder på jorden, havet."³⁵

31. Niklas Eriksson, *Stormaktsskärgård: Marin landskapshistoria utmed farlederna mot Stockholm* (Lund 2022).

32. Etnologen Hanna Jansson behandlar temat havet som grav och praktikerna kopplade till sjöbegravningar. Här finns även en intressant materiell aspekt, frånvaron av gravstenar. Hanna Jansson, "Here, there and everywhere: Ash disposal at sea and the construction of maritime memory landscape", i Ekström & Müller (2021) s. 263–282.

33. Marika Rosenström, *Fartyget, himlen och havet: Verklighetsuppfattningen bland sjömän i långfart under segelsjöfartens sista era* (Helsingfors 1996).

34. Jóan Pauli Joensen, "Sejlernes hav", i Brit Berggreen & Kirsten Hastrup (red.), *Den nordiske verden 2* (Köpenhamn 1992) s. 19; Bernhard Klein & Gesa Mackenthun (red.), *Sea Changes: Historicizing the Ocean* (New York 2004); Margaret Cohen, *The Novel and the Sea* (Princeton 2010); North (2022) s. 1–5.

35. Rachel Carson, *Havet* (Stockholm 1959) s. 8.

Maritimhistoria kan uppfattas som en samtidigt horisontell och vertikal historieskrivning eftersom forskarna måste ta hänsyn till elementen samt yta och djup. Tack vare vattnets bärande förmåga blir föremålets rörelser tydliga.³⁶ Inte sällan handlar det om rörelser mot en förändring. Vissa ting flyter, andra sjunker och vissa kommer upp till ytan igen. Dessa cirkulationerna är inte alltid beroende av människans aktiva handlade.³⁷ Föremålen rör sig inte hela tiden, utan kan ligga stilla längre perioder, på havets botten eller i museisamlingar. Forskning som undersöker tingens omloppsbanor och bygger upp objektsbiografier bidrar till att fördjupa och vidga förståelsen om människans förhållande till sin maritima materiella omgivning. Extrema händelser till sjöss visar på föremålets funktion som minnesbärare och att havet fortfarande är en farlig vistelseort.

Något uttalad riktning eller agenda för framtida forskningsinsatser är svår att utläsa från litteraturen. Empirin till maritimhistoriska studier har till stora delar förblivit en okänd och outnyttjad resurs. För framtiden skulle grundforskning i form av inventeringar av artefakter, arkivhandlingar, muntlig kultur och bildmaterial vara ett högst välkommet inslag. Detsamma gäller historiografiska undersökningar.

Från min bohuslänska utsiktspunkt noterar jag att de nämnda böckernas teman och källurval understryker den maritimhistoriska forskningens tydliga slagsida mot Östersjön. Exemplet med *Ulvens* minsprängning utgör dock ett undantag. Jämfört med Norge och Danmark har det svenska fiskets historia förblivit ett tämligen okänt ämne inom maritimhistorisk forskning.³⁸ Till kartan över forskningens vita fläckar kan även föras lots-, tull- och fyrhistoria. Fyror och sjömärken uttrycker en intressant materialitet genom sin uppgift är att vara synliga och kommunicerar därmed med människan. Havets rörelser aktiverar en klockboj och fyrljusen tänds och släcks automatiskt utan människans direkta inverkan. Föremålen verkar själva och interagerar med människan, och kan därför uppfattas som aktörer. Vidare vittnar mångfalden av maritima artefakter om innovativa lösningar, hårda arbets- och livsvillkor till sjöss samt praktiker och föreställningar. Genom att kombinera skilda

36. Ett exempel är ångtrålararen *Viola* vars långa livslängd, öden och äventyr speglas i Robb Robinson & Ian Hart, *Viola: The Life and Times of a Hull Steam Trawler* (London 2014).

37. Ford, Halligan & Catsambis (2020) s. 45–46.

38. Henrik Alexandersson, Lennart Bornmalm, Per Hallén & Daniel Sjöberg (red.), *Fisken i forskningen* (Göteborg 2019).

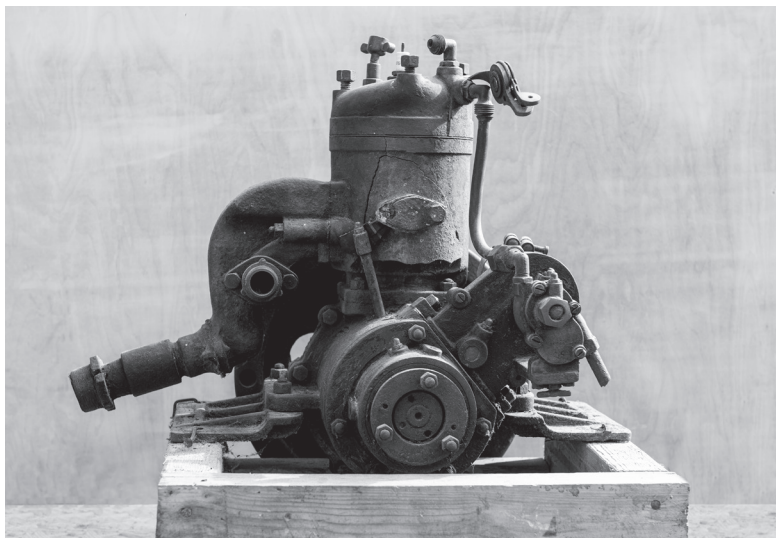

BILD 5. Bland annat svenska Solomotorer sändes över till den svensktalande befolkningen i Estland som hjälp under andra världskriget. Denna motor satt i en fiskebåt som användes för att fly till Sverige. Motorn utgör ett exempel på hur föremål cirkulerar. Foto: Anneli Karlsson, Sjöhistoriska museet.

källmaterial och undersöka hur människan tänker och minns med hjälp av föremål kan kunskapen om människans liv i det förgångna fördjupas. Studier av maritima fenomen i vår egen samtid kan även bidra till att nyansera bilden av den materiella kulturen, inte minst när plastskräp bildar flytande öar i havet.